

Györfly Miklós:

Mágia és mesterség. Ingmar Bergman művészete

Európa Könyvkiadó Budapest, 2014. 525. o. 4490 Ft.

Bárdos Judit:

Monográfia, sőt több

Bergman filmművészete a modern film egyik legnagyobb – talán *a* legnagyobb – teljesítménye. Az bizonyos, hogy a legnagyobbak közül való. Számot vet a modern ember problémáival, a hit és a kétely, majd „Isten csendje”, az Isten nélküli világ dilemmáival, a művész-sors kételyeivel, a férfi-nő kapcsolat, az élet és a halál, az emberi kapcsolatok és a kommunikáció lehetőségével, pontosabban lehetetlenségével, az erőszak, a háború és a politikum (közvetett) jelenlétével a modern életben.

Györfly Miklós rendkívüli empátiával és alaposággal írt monográfiát erről a rendkívüli életműről. Kivételes érzékenységgel elemzi a korai műveket (*Egy nyár Mónikával*, *Hetedik pecsét*) a nagy Bergman-filmeket: a trilógiát (*Tükör által homályosan*, *Úrvacsora*, *Csend*), a sziget-filmeket (*Farkasok órája*, *Szenvedély*, *Szégyen*), majd a *Suttogások*, *sikolyokat*, és a férfi-nő kapcsolatról szóló műveket, az *Érintést* és a *Jelenetek egy házasságból*-t. Ugyancsak fogékony a művészi többértelműség iránt. Éppen úgy érzékeli és érzékelteti a filmművészeti megoldásokat, egy függöny lebbését, egy arc megjelenését a háttérben, egy Bach gondokaszvit dallamának felcsendülését, az érzelmeknek az arcokon való láttatását, Liv Ullmann szájának érzéki teltségét, mint a korszakra jellemző gondolati motívumokat: a szorongás, a Pokol, a hit, a Semmi és a bűn, később az elidegenedés, a magány, a kommunikációképtelenség problémáját. Különösen példaértékű a *Suttogások*, *sikolyok* elemzése: ahogyan – a szerző szerint – film még nem hatolt ilyen mélyre az emberi lélek ábrázolásában, úgy – szerintem – kevés filmkritika jut el egy film ilyen mélységű elemzéséig. A szerző nem fordítja le prózára a gondolatokat, hanem a képeket, a képi utalásokat, a színészek arcjátékát, a száj rebbenését, a színeket, a zenét analizálja. Többféle lehetséges értelmezést vesz figyelembe: jelzi a művek társadalmi háttérét (búcsúzás a nagypolgári biztonság világától), felvillantja a csehovi allúziókat, felhívja a figyelmet a transzcendens jelentésrétegekre („mélabús szépség az üres és kegyetlen ég alatt”), s rámutat az európai kultúrkörbe szövődő szálakra (Pietà-utalás).

A szerző minden filmnél, minden korszakban utal a másoknál fellelhető, Bergmanéihoz hasonló motívumokra: a *Fűrészpor és ragyogás* Fellini *Országúton*jával egy időben teremti meg a magányos művész emblémáját, a *Szűzforrás* Antonioni *Kalandjához* hasonlóan ábrázolja a férfi-nő kapcsolat reménytelenségét, a *Farkasok órája* Fellini *Édes életével* és *Casanovájával* mutat rokonságot. A szerző rámutat a Bergmant érő hatásokra: a némafilm (a cseh Machaty, az orosz montázsfilm, a német expresszionizmus), majd az olasz neorealizmus hatására, és párhuzamokat von a filmek és más modern művészeti jelenségek között. *A nap vége* a modern tudatregénnyel rokon, és a kor teoretikus, filozofikus diskurzusa (Sartre egzisztencializmusa) is rányomta bélyegét a Bergman-filmekre (*Börtön*). A marxista Guido Aristarco elemezte az eddigi szakirodalomban legalaposabban Kierkegaard hatását Bergmanra. Györffy elfogadja ebből az elemzésből, amit ma el lehet fogadni, és vitatkozik azzal, amivel ma vitatkozni kell. Épít Jean-Luc Godard, Jean de Baroncelli, Bíró Yvette és mások gondolataira, a nemzetközi szakirodalom jelentős teljesítményeire, figyelembe veszi az egyes filmek kritikai fogadtatását, illetve Bergman memoárjait és áttekintését saját munkásságáról (különösen a *Képeket* és a *Laterna magicát*); de semmit sem fogad el kritika nélkül, hanem minden filmről elkészíti a maga elemzését.

Györffy felidézi a filmek cselekményét, világát, majd elemzi őket. Amennyire hangsúlyos, hogy beilleszti a filmeket, a filmekben felvetett problémákat a kor, más művészetek és az akkor aktuális teoretikus megközelítések kontextusába, éppannyira hangsúlyos az is, hogy minden film elemzése során megkísérli felvillantani, leírni, számba venni – amennyire csak lehetséges -- a művészi eszközök sokféleségét, a kameramozgás, a képi metaforák, a színészi játék, az arcokon láttatás és a zene szerepét. Valamint a modern filmművészetre jellemző bizonytalanságot, álomszerűséget is: néhány kulcsjelenettel kapcsolatban nem lehet eldönteni, hogy a látottak a valóságban, vagy valamelyik szereplő belső világában játszódtak-e le; például a *Personában* nem tudjuk eldönteni, hogy Elisabet férje ott járt-e a szigeten, vagy a látogatás csak Alma képzeletében történt meg. Ez és még néhány nagy Bergman-jelenet a modernista film emblémájaként vált ismertté, sokat idézetté.

Ugyanakkor a szerző – bár rendkívüli mélyrehatóan értelmezi a nagy, sokszor korszakhatárt jelző filmeket (*A hetedik pecsét*, *Arc*, *Úrvacsora*, *Csend*, *Rítus*, *Persona*, *Suttogások*, *sikolyok*) – nemcsak ezeket elemzi. Foglalkozik a rendező minden filmjével, beleértve a korai komédiákat és a jelentéktelen munkákat is. (1943 és 2003 között Bergman majdnem nyolcvan filmet készített!) Kitér Bergman életének fontosabb fordulataira és színházi rendezéseire is. A művészi érték nagyságrendi különbségét az elemzés terjedelmével

érzékelteti. Plasztikusan érzékelhetővé teszi az egyes korszakok filmnyelvének különbségét: a *Hetedik pecsét* allegorikus filmnyelve (a Lovag és a Halál sakkjátszmája) másképpen stilizál, mint a sziget-trilógia „démonai”, a *Szenvedély* megkínzott állatokat ábrázoló képei (melyek a háborús fenyegettség, az erőszak jelenlétére utalnak a modern világban), vagy a házassági drámák miliője.

Magyarországon a hatvanas-hetvenes években sorra jelentek meg monográfiák és kismonográfiák a jelentős filmrendezőkről. Györffy maga is írt ilyet, Bergmanról és Antonioniról. Ma nincs ilyen sorozat, csak kivételképpen jelenik meg egy-egy monográfia. A szerző ezúttal nemcsak kiegészítette korábbi könyvét Bergman újabb filmjeinek analízisével, hanem a teljességre törekedve, mai szemmel felülírta azt. De nemcsak hiánypótlásra vállalkozott, hanem rendkívül jelentős könyvet tett le az asztalra, mely a rendező pályaképeinek bemutatását gondosan összeállított filmográfiával és gazdag bibliográfiával teszi teljessé.